

POVĚTRŇ

Občasník Astronomické společnosti v Hradci Králové
SPECIAL 1/1998

ročník 6

Miloslav Vondráček

SYSTEM POJMENOVÁNÍ PLANETEK

Planetka (243) Ida

System pojmenování planetek

Miloslav Vondráček, Hradec Králové

1. Pojmenování planetek (asteroidonyma) tvoří jeden z podsystémů pojmenování široce definovaných vesmírných objektů a jeví (kosmonym)¹, resp. úžeji vymezených bodových objektů noční oblohy (astronym)². Planetky (asteroidy)³ patří mezi malá tělesa sluneční soustavy. Mají rozměr od několika desítek metrů až po stovky kilometrů⁴ a pohybují se převážně v pásu mezi drahami Marsu a Jupitera. Jejich počet se odhaduje na 300 tisíc⁵, z toho asi 100 tisíc těles je teoreticky objevitelných⁶. Jejich výzkumu se věnuje mimořádná pozornost přinejmenším z toho důvodu, že 5 až 10 tisíc planetek o průměru 50 a více metrů se může velmi těsně přiblížit k Zemi a v nejhorsím případě ji ohrozit srážkou.⁷

2. Postup při pojmenování planetek

Planetka při prvních pozorováních dostává předběžné označení, které se skládá z letopočtu objevení a z dalších dvou písmen šestadvacetiznakové (anglické) abecedy přiřazených bez mezery. První písmeno označuje, ve kterém čtrnáctidenním úseku kalendářního roku k objevu došlo; druhé písmeno značí pořadí objevu v tomto období. Pokud počet objevů v daném údobí přesáhne počet 26 znaků, začíná se touž sadou písmen rozšířenou o index 1 (při překročení počtu 52 objevů o index 2 atd.). Planetka s provizorním označením 1980AA byla tedy objevena jako první v prvních čtrnácti dnech roku 1980 (v první půli ledna), planetka 1989WH4 jako 112. ve 23. čtrnáctidení (tedy ve 46.-47. týdnu = ve druhé půli listopadu) převratného roku 1989.

Je-li tělesu spolehlivě určena dráha, mezinárodní centrum pro sledování planetek⁸ mu přidělí pořadové číslo (v našem případě 5797 a 5910) a asteroid může být pojmenován (zde *Bivoj* a *Zátopek*). Jméno navrhuje objevitel, objevitelské pracoviště, popř. astronom, který určil dráhu tělesa; schvaluje je jedenáctičlenná názvoslovná komise pro malá tělesa při 20. sekci Mezinárodní astronomické unie⁹. Tato komise je složena z astronomů různých mateřských jazyků. Pokud objevitel či objevitelský tým do 10 let planetku nepojmenuje, přidělí jí jméno pracovního centra pro sledování planetek¹⁰.

Je zřejmé, že planetka může mít souběžně tři označení, přičemž slovní, číselný i číselně-písmenný znak plní funkci onyma. O jejich užití se zmíníme dále.

3. Pravidla pro pojmenování planetek

V zásadě vznikají jména planetek tzv. sémantickým tvořením z jiných proprií - antroponym (3395 *Jitka*, 1055 *Tynka*, 4567 *Bečvář*), toponym (2889 *Brno*), hydronym (2390

¹ Zpravodaj místopisné komise ČSAV. Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. č. 1, roč. 14, 1973, s. 55.

² Ani jeden z termínů není doložen, jejich užívání zde navrhuje.

³ Terminologická komise České astronomické společnosti doporučila užívání českého termínu *planetka*, v praxi se však užívají synonymně oba termíny. K tomu viz např.: Říše hvězd, roč. 76, č. 11-12/1995, s. 243.

⁴ Největší objevený: (1) Ceres - 1025 km; nejmenší objevený: dosud nepojmenovaný asteroid prozatímně označený 1991BA - 10 m.

⁵ Říše hvězd, roč. 76, č. 1/1995, s. 4

⁶ Do roku 1900 bylo známo asi 500 planetek, do r. 1950 asi 2 tis., dnes kolem 10 tis. (podle materiálů J. Bartošky, Hvězdárna a planetárium Hradec Králové)

⁷ Vanýšek, Vladimír: Planetky - tělesa záhadná. In: Říše hvězd, roč. 76, č. 1/1995, s. 4.

⁸ Minor Planet Center, Harvard-Smithsonian Astrophysical Observatory, Cambridge, U.S.A.. <http://cfa-www.harvard.edu/cfa/ps/mpc.html>.

⁹ Small Bodies Names Committee (SBNC), IAU's Commission 20.

¹⁰ Podle údajů M. Šolce (terminologická sekce České astronomické společnosti)

Nežárka), méně často z urbanonym (2288 *Karolinum*), oronym (2403 *Šumava*), choronym (1901 *Moravia*), chrematonym (2696 *Magion*), jen výjimečně ze zoonym (2474 *Ruby*).

Do roku 1890 byly asteroidy pojmenovávány podle ženských mytologických postav. Poté se spektrum rozšířilo o jména významných žen včetně manželek či dcer objevitelů. Praxe postupně přinesla jména, jež alespoň formálně (slovoformnými prostředky) naplňovala znaky feminin (*Vaticana*, *Heidelberga* ap.), i tento systemizační prvek však časem pozbyl platnosti.

Sémanticky ohraničen zůstává zřejmě doposud okruh pojmenování asteroidů typu *Amor*. „Bývá zvykem, že planety, které se na svých drahách ocitají v blízkosti Země, dostávají jména z mytologie nejen antické, ale mnoha různých národů, od Keltů přes indiánské kmeny ke starověkému Egyptu.“¹¹ Dvě planety typu *Amor* objevené na Kleti nesou jména postav z českých bájí a pověstí: (3102) *Krok*, (5797) *Bivoj*.

Zdá se, že pravidla pojmenování asteroidů měla vždy spíše uzuální ráz. Ani dnes jsme v materiálech IAU nenalezli striktní podmínky přidělování jmen planetkám. Komise se však drží těchto zásad: po stránce významové - asteroidy nemohou být pojmenovány po politikách a armádních činitelích, nemohou nést ani obchodní jména firem (např. planetka 3571 *MilanŠtefánik* nese jméno zdůvodněné astronomickou, nikoliv politickou či vojenskou aktivitou *Milana R. Štefánika*). Nepřipouštějí se jména, která „nejdou dobrého vkusu“.¹² Po stránce formální - slovní označení nesmí mít více než 16 znaků, doporučeny jsou ovšem názvy kratší. Syntetická forma pojmenování je téměř závaznou podmínkou, již se daří obejít pouze u některých kodifikovaných toponym. Jméno nesmí být zaměnitelné s kterýmkoliv již existujícím pojmenováním asteroidu.

4. Charakteristika analyzovaného souboru pojmenování

Naším předním pracovištěm pro objevování malých těles sluneční soustavy je Observatoř Klet'. Ke konci roku 1997 zde bylo přesně zaměřeno 327 asteroidů, z toho jich 163 dostalo jméno.¹³

Z uvedeného souboru pojmenování planetek vycházíme při popisu onymického subsystému, jen výjimečně uvádíme i příklady z jiných pracovišť (píšeme je slabou kurzívou a nezahmujeme je do statistických údajů). Volbou tohoto kritéria se vyhýbáme obtížím, jež by vznikly, kdybychom se pokoušeli vyčlenit všechna registrovaná pojmenování planetek

a) podle české formy (pokud není k dispozici zdůvodnění navrhovatele jména, hrozí záměna s homonymem; sama českost formy je kritériem zpochybnitelným už díky opozici synchronního a diachronního přístupu, u rozsáhlé skupiny deantroponymických pojmenování je navíc kritériem druhořadým)

b) udělená českými astronomy, astronomy českého původu popř. na jejich návrh (tento vliv už zpravidla nelze vyčíst ani ze zdůvodnění)

c) pojmenování vztahující se k českým reáliím významově, nikoliv jazykovou formou (bez zdůvodnění je prakticky nelze vyhledat).

Tak např. planety (2080) *Jihlava* a (2337) *Boubín* objevil a na návrh I. Bauersima z Bernu, jihlavského rodáka, pojmenoval P. Wild v Zimmerwaldu. Jména obou asteroidů by se tedy nejspíše dostala pouze do souboru vymezeného jazykovou formou, podobně jako jméno asteroidu (2628) *Kopal*, objeveného a pojmenovaného podle jednoho z nejvýznamnějších českých astronomů E. F. Helinovou a S. J. Busem z anglo-australské observatoře Siding Spring.

¹¹ Rukopis článku Jany Tiché: Česko + Slovensko na obloze III aneb opět o planetkách, určeného pro Astronomickou ročenku 1999 (Slovenská ústředná hvězdárň, Hurbanovo)

¹² Citována je formulace ing. Jany Tiché, 2. 2. 1998

¹³ Jména a označení 327 planetek objevených na Observatoři Klet', stav k 14. 11. 1997. <http://www.ipex.cz/HaP/jmena.html>.

Asteroid (371) *Bohemia* by se mohl objevit prakticky jen v souboru vymezeném sémanticky (objevil jej A. Charlois v Nice, dráhu vypočítal český rodák H. Mader, pojmenování navrhl Ital A. Abetti).

Planetku (2544) *Gubarev* svazuje s českým prostředím naopak jen objevitel (Z. Vávrová) a místo objevu, popř. obecné povědomí o denotátu motivujícího jména; z názvu asteroidu (6221) *Ducentesima* (jeho autorem je J. Tichá) a mnoha dalších rovněž vazba k čemukoliv českému nijak nevyplývá.

Astronomie je vědou výrazně nadnárodní. Na objevech často spolupracují rozsáhlé multilingvální týmy, což se promítá i do systému pojmenování asteroidů. Specifické postavení má slovenština a slovenské reálie, protože období společného státu s sebou přineslo mnoho motivů a jim odpovídajících jazykových forem, jež bylo a částečně dosud je možno považovat za domácí (např. planetku 2169 *Skalnaté Pleso* objevila a na počest tamního badatelského úsilí českého astronoma Antotína Bečváře pojmenovala E. F. Helinová ze Siding Spring).

Přes vědomá omezení našeho postupu se domníváme, že analýza onymického souboru příslušejícího „mateřské observatoři“ má výpovědní hodnotu. Právě tak by ovšem bylo možno a v budoucnu jistě i záhodno postupovat podle jiných kritérií, jež jsme naznačili výše.

5. Strukturní a sémantická klasifikace asteroidoným

5.1. Formální charakteristika

V souboru 163 jmen evidentně převažují pojmenování jednoslovná - 157 vyskytl předstává 96,3%. Čtyři onyma (2,5%) mají dvojjmennou formu. Další dvě jména (1,2%) psaná se spojovníkem tvoří přechod mezi pojmenováními s analytickou formou a kompozití.

5.2. Pojmenování jednoslovná

5.2.1. Morfologická charakteristika pojmenování jednoslovných

Všech 157 jednoslovných pojmenování lze hodnotit jako substantiva, a to včetně pěti původních či slovotvorně upravených českých příjmení s adjektivní deklinací, jež slovnědruhovou transpozicí prošla již při získání antroponymické funkce (2661 *Bydžovský*, 3827 *Zdeněkhorský*, 3636 *Pajdušáková*, 5897 *Novotná*, 3628 *Božněmcová*). Jmennou deklinací má 142 jmen (90,4%), patnáct jmen (9,6%) náleží k deklinaci adjektivní. Kromě již zmíněných pěti deadjektivních příjmení tvoří tuto skupinu jeden analogický případ ruský (3629 *Lebedinskij*) a osm příjmení cizího původu zakončených na -i, -y, -e (3645 *Fabini*, 3791 *Marci*, 5203 *Pavarotti*, 6765 *Fibonacci*, 6377 *Cagney*, 3130 *Hillary*, 6546 *Kaye*, 3899 *Wichterle*, 4921 *Volonté*) včetně jména psa (2474 *Ruby*).

Pouze 31 jmen (19,7%) přísluší k femininům, z čehož je zřejmé, že původní podmínka ženského rodu pojmenování patří minulosti. Neutra se v souboru objevují jen pětkrát (3,2%), jedná se výhradně o původní toponyma a urbanonyma. Zbývajících 121 jmen (77,1%) tvoří maskulina.

5.2.2. Slovotvorná charakteristika pojmenování jednoslovných

Naprostá většina jmen (154, tj. 94,5%) vznikla bez slovotvorných procesů již zmíněným sémantickým tvořením, tedy přenesením existujícího pojmenování na jiný objekt. Sem lze řadit i název planetky (6583) *Destinn* pojmenované podle *Emy Destinnové*, protože i ona při mezinárodních příležitostech užívala nepřechylované podoby svého jména; zdůvodnili svůj návrh autoři pojmenování. Oprávněně lze uvažovat rovněž o desufixační derivaci.

Šest jmen má podobu spežek. Ač se spráhování obvykle nehodnotí jako slovotvorný akt, chápeme je jako typ kompozice a příklady zahrnujeme do této skupiny: 4090 *Říšehvězda*, 3571 *Milanšefánik*, 5221 *Fabribudweis*, 3827 *Zdeněkhorský*, 4339 *Almamater*, 3834

Zappafrank. Při spřahování nedochází ke směně slovosledu původně samostatných komponentů, přesmyčka v pojmenování **Zappafrank** byla motivována pouze snahou výrazně je odlišit od řady dalších, vycházejících ze jména Francis a jemu podobných.

Pojmenování (3727) **Maxhell** lze interpretovat jako spřežku i jako kompozitum (*Maxmilian Hell*, ale hypokoristikon *Max*), přičemž u prvního členu kompozita by v tom případě docházelo k dekompozici či mechanickému krácení, resp. u pojmenování (3628) **Božněmcová** (podle *Boženy Němcové*) k desufixaci. Kompozita nemají spojovací formant.

Bližší specifikace typu spřežek a kompozit závisí na tom, zda jméno a příjmení (přídomek) budeme i synchronně hodnotit jako spojení determinační - pak se druhý člen vstupující do kompozita chová jako syntaktické adjektivum, čemuž ve dvou případech odpovídá i adjektivní forma. (Jsme si vědomi toho, že při morfologické deskripci jsme všechna pojmenování planetek kopírující původní izolovaná příjmení hodnotili jako substantiva. Tento dvojí možný pohled tkví v hierarchii kritérií slovnědruhově klasifikace; zdánlivý rozpor eliminujeme modelovým ztvárněním.) V tom případě všechny složeniny jsou spřežkami a kompozity determinačními typu S_N+S_G (**Řřehvězd**), S_N+S_N (**Milanšřefánik**, **Fabribudweis**, **Zdeněkhorský**, **Maxhell**, **Božněmcová**) se subordinovaným druhým členem, nebo typu S_N+S_N (**Zappafrank**) a $Adj+S_N$ (**Almamater**) s podřazeným prvním členem.

Jméno asteroidu (5250) **Jas** mělo být iniciálovou zkratkou (*Jihočeská astronomická společnost*), psanou podle navrhovatelů velkými písmeny. Kvůli totožnosti této formy s obchodní značkou producenta letadel byla přijata sekundární motivace s astronomií souvisejícím obecným substantivem *jas*.

Pojmenování planety (5865) **Qualytemocrina** je anagramem zkráceného názvu zahraničního astronomického časopisu *ICQ*. Autorem jména je zahraniční astronom.

Je třeba říci, že slovtvorných postupů, do nichž řadíme i spřahování, není v systému pojmenování asteroidů užíváno ze stejných pohnutek jako v přirozeném jazyce. Autoři pojmenování by jistě uvítali původní analytickou podobu (dokladem jsou dvouslovná detoponymická jména), ale snaha mezinárodní komise o rigorózní systém je vede k hledání cest k neméně explicitní syntetické formě (byť by to byly cesty nestandardní). Spíše než o funkčně motivovaném spřahování, kompozici či tvorbě zkratkového slova by v devíti případech bylo možno hovořit o mechanickém sloučení původního či modifikovaného vícečlenného pojmenování. Slovem „mechanický“ zde nepoukazujeme k odosobnění pojmenovacího (slovtvorného) procesu. Naopak upozorňujeme na shodu některých aspektů se slovtvornou praxí známou u hypokoristik.

5.3. Pojmenování viceslovná

Jak už bylo řečeno, pouze ve výjimečných případech (je-li motivujícím pojmenováním kodifikované dvouslovné toponymum) je mezinárodní názvoslovná komise ochotna registrovat analytickou formu pojmenování asteroidu. V kletřském souboru jsou pouze čtyři doklady (2,5%) tohoto typu: 2747 **Český Krumlov**, 3168 **Lomnický Šřit** (velká písmena uvádíme v podobě, v jaké je jméno planety registrováno v IAU), 4408 **Zlatá Koruna**, 3276 **Porta Coeli**. Uplatňuje se model determinačního syntagmatu s podřazeným členem anteponovaným ($Adj-S_N$ - v prvních třech případech) nebo postponovaným (S_N-S_G).

Přechod mezi kompozity a dvouslovným pojmenováním asteroidů tvoří dvoječlenná jména se spojovníkem, jež jsme v kletřském souboru našli dvě (1,2%): 3492 **Petra-Pepi** a 4142 **Dersu-Uzala**. Sémanticky oscilují mezi koordinačním a determinačním spojením typu S_N-S_N a $S_N-S_N(Adj)$; za vhodnější považujeme první interpretaci.

5.4. Klasifikace asteroidů z hlediska jazykového kódu

Více než polovina souboru (84 jmen, tj. 51,5%) jeví hláskové, tvarové či sémantické znaky cizosti. Mezi jmény cizího původu převládají pojmenování motivovaná cizojazyčnými příjmeními. Zbývajících 79 jmen je možno označit za jména synchronně domácí.

Standardizovanou podobu má 154 jmen (94,5%), zbytek (9 jmen, tj. 5,5%) tvoří již zmíněné nestandardizované speřky a kompozita včetně dvojjmenné složeniny se spojovníkem.

5.5. Sémantická klasifikace asteroidů

Jak jsme již konstatovali, většina jmen vznikla tzv. sémantickým tvořením. V některých případech lze uvažovat o metonymii (2568 *Maksutov* - 1. ruský optik *D. D. Maksutov*, 2. dalekohled založený na jeho objevu - meniskovém optickém systému [na Kletě slouží k objevování planetek] 3. asteroid s pomocí tohoto dalekohledu objevený). Jiný ovšem vztah mezi denotátem a užitým pojmenováním neexistuje, resp. formuje jej teprve pojmenovávající. Tento akt nelze chápat jako prosté mechanické přiřazování existující jazykové formy různým objektům, motivované tradicí slovního pojmenování nebeských těles, resp. tradicí pojmenovávání planetek po bohyních. V takové činnosti jsou podle našeho soudu skryty hluboké existenciální pohnutky. Proto ač lze říci, že rezervoárem pojmenovávání asteroidů jsou všechny existující onymické systémy, prakticky se uplatní vždy ta jména, k jejichž denotátu má pojmenovávající osobní vztah; je tedy zákonité, že některá jména nesou znaky inherentní expresivity.

5.5.1. Pojmenování asteroidů podle osob

Více než dvě třetiny jmen planetek mají původ v antroponymech. Jde o 122 jmen ze 163, tedy 74,8%. Z tohoto počtu 109 výskytů, tj. 66,9% tvoří příjmení, zbylých 11 (tj. 6,7%) skládají rodná jména (3630 *Lubomír*, 3395 *Jitka*, 3364 *Zdenka*, 3983 *Sakiko*) a jejich hypokoristické podoby (2821 *Slávka*, 4554 *Fanyňka*, 3492 *Petra-Pepí*). Do této skupiny řadíme i tři jména českých historických postav (3102 *Krok*, 5797 *Bivoj*, 5275 *Zdislava*) a jedno jméno umělecké (6433 *Enya*). Zatímco rodná jména odkazují krom posledně jmenované skupiny k osobám důvěrně spjatým s objeviteli, příjmení a jejich složeniny poukazují obvykle k osobnostem přírodních věd (min. 48, tj. 29,4%), literatury (11, tj. 6,7%), hudby (9, tj. 5,5%), sportu (2, tj. 1,2%) a dalším.

K deantroponymickým jménům asteroidů lze přiřlenit rovněž tři pojmenování planetek původními theonymy (2522 *Triglav*, 2581 *Radegast*, 4250 *Perun*).

5.5.2. Pojmenování asteroidů podle neživých přírodních či umělých objektů

Toponyma v širokém slova smyslu dávají základ 31 pojmenováním planetek, tj. tvoří motivaci 19% jmen klet'ského souboru. Nejpočetnější (19 jmen, tj. 11,7%) jsou zastoupeny názvy měst a obcí (např. 2367 *Praha*, 2672 *Písek*, ale i 2811 *Střemchoví*, 4249 *Křemže*, 4287 *Třísov* apod.). Dvakrát se objevuje původní hydronymum (2321 *Lužnice*, 2390 *Nežárka*), třikrát oronymum (2403 *Šumava*, 3168 *Lomnický štít*, 7498 *Blaník*), dvakrát choronymum (2404 *Antarctica*, 2315 *Czechoslovakia*) a pětkrát urbanonymum (2288 *Karolinum*, 3386 *Klementinum*, 4146 *Rudolfinum*, 3276 *Porta Coeli*, 4408 *Zlatá Koruna*).

5.5.3. Další typy motivace pojmenování asteroidů

Kromě toponym se pro pojmenování asteroidu čtyřikrát stalo motivujícím jménem chrématonymum: 2696 *Magion* (první čs. družice), 4090 *Říšehvězd* (astronomický časopis), 2365 *Interkosmos* a 5250 *Jas* (o něm viz výše). Jedna planetka (2474 *Ruby*) byla pojmenována zoonymem - jménem psa, který klet'skou observatoř léta hlídal. (Jména zvířat

nejsou přímo zakázána, ale „většina komise jimi není nadšena, takže se objevují jen výjimečně“.¹⁴)

Mezi chrématonyma by bylo možno zařadit i jméno planety 2304 *Slavia*, avšak zde se vedle základní motivace názvem fotbalového klubu (jak připustil autor názvu A. Mrkos) uplatňuje i původní význam toponymický. To není situace ojedinělá. Autoři pojmenování si jsou intenzivně vědomi možné vícero interpretace jmen asteroidů (7441 *Láska*, 2559 *Svoboda*, 5250 *Jas* apod.) a s tímto záměrem jméno často volí. (Ne nepodstatnou okolností jistě je, že planeta *Láska* je společným objevem Jany Tiché a Miloše Tichého.) To je samozřejmě dalším zdrojem expresivity pojmenování. Zmnožení předmětných poukazů jména zakládá jednu ze složek konotovaného významu onyma, jakkoli se o konotaci u vlastních jmen obvykle nehovoří.

Jen několik pojmenování asteroidů je založeno na jiném slovtvorném či sémantickém mechanismu. Tak např. planeta (6221) *Ducentesima* byla dvoustým přesně určeným asteroidem objeveným na Observatoři Kleť (v Heidelbergu byla podobně pojmenována tamní *Centesima*). Z apelativa je odvozen název (7608) *Telegramia*, vytvořený na počest 75. výročí odeslání prvního astronomického telegramu (planeta byla objevena ve výroční den). Podobně pojmenování v podobě nevlastního kompozita (4339) *Almamater* reaguje na 650 výročí založení Univerzity Karlovy.

6. Vnitřní souvislosti tří typů označení planetek

Předběžné označení planety *Almamater* má podobu *1985UK*. Pokud chtěla prostřednictvím jména asteroidu jeho autorka připomenout významné datum, mohla k tomu vybrat kterýkoliv ze svých dosud nepojmenovaných, avšak přesně určených objevů. Ověřili jsme si, že výběr náhodný nebyl. U několika názvů planetek lze vysledovat vazbu jména k písmenné složce prozatímního označení. Může jít o synonymii propria a iniciálové zkratky jako u výše uvedeného případu, stejně tak může být písmenný znak totožný s iniciálovou zkratkou původně víceslovného motivujícího propria (*1986RHI Říšehvězda*) či s její přesmyčkou (*1979FE Fitzgerald* podle *Elly Fitzgerald*, *1980RD1 Dahl* podle *Roalda Dahla*). Epanastrofickou vazbu představuje předběžné označení a jméno planety *1984DE Destinn*. Asteroid s předběžným označením *1984UKI* dostal jméno (6586) *Seydler* podle *Augusta Seydlera*, zakladatele Astronomického ústavu české části *Univerzity Karlovy*. Tento vztah lze označit za věcnou sounáležitost, resp. sémantickou kolokabilitu. To jsou jen další svědectví o pojmenovávání jako kreativní sféře styku se skutečností.

Existují ovšem i nejazykové souvislosti mezi různými typy označení planetek, popř. mezi okolnostmi objevu a pojmenování asteroidu. Planeta (*6765*) *Fibonacci* dostala jméno po matematikovi, v jehož posloupnosti je dvacátý člen totožný s pořadovým číslem přidělným tomuto tělesu. Asteroid (*5757*) *Tichá* byl objeven na argentinské observatoři El Leoncito v den narození astronomky, po níž je coby dárek pojmenován. O souvislosti jména s datem objevu jsme se již zmínili i v případě planety (7608) *Telegramia*.

7. K užití tří typů označení planetek

Jak jsme řekli v úvodu, planeta může mít prozatímní označení, pořadové číslo i jméno. Pro pouhou evidenci by číselný kód stačil, ke strojovému zpracování je dokonce vhodnější. Komunikačně je však téměř nepoužitelný, stejně tak pro zapamatování je lexikální forma praktičtější. Číselný a číselně-písmenný znak je expresivně neutrálním prostředkem denotace, což koresponduje s požadavky na nomenklaturu vědecké disciplíny. Ani věda však není odosobněnou sférou bytí; propriální systém se zdá být prostorem pro vyjádření osobního

¹⁴ formulace převzata z vyjádření ing. Jany Tiché, 5.2.1998.

vztahu k objektu zkoumání a jeho prostřednictvím i k dalším skutečnostem tohoto světa. Vedoucí klet'ského objevitelského týmu J. Tichá vyjadřuje hodnotu pojmenování mj. slovy: „Jméno planety je vlastně **ozdobnou tečkou** za dlouhodobou prací, jež začíná nalezením dosud neznámého objektu a vede k přesnému výpočtu její dráhy.“¹⁵ Zdá se tedy, že každý typ označení asteroidů má specifickou onymickou funkci.

8. Závěr

Asteroidů, jejichž dráha je více či méně přesně známa, je dnes evidováno asi 34 tisíc, z toho přes 8 tisíc exaktně určených planetek má pořadové číslo. V tomto počtu je zahrnuto asi 5 tisíc planetek, jež dostaly i jméno.

Astronomové z klet'ské observatoře již nyní evidují několik stovek těles, která je nutno pro výpočet jejich dráhy opětovně pozorovat. Poté i ona budou zařazena mezi potvrzené objevy a budou moci být pojmenována. Ročně v soupisu tříčlenného týmu přibývá 30 - 50 spolehlivě určených asteroidů. Tímto výkonem se Observatoř Klet' řadí na 6. místo na světě a první v Evropě¹⁶. Pro naše téma to není poznámka nevýznamná: díky prestiži českých astronomů jsou české názvy zapisovány do mezinárodních cirkulářů s původní diakritikou včetně grafémů ř a ů. Výjimkou je několik případů, kdy došlo k chybnému zápisu jména u MPC (*Luznice, Boubin, Ružena*). I tyto nedostatky se však v roce 1997 podařilo ředitelce klet'ské observatoře paní ing. Janě Tiché po jednání na mezinárodním kongresu v Japonsku opravit. Tento zdánlivý detail vypovídá o vztahu astronomů k jazyku stejně intenzivně jako architektura jimi vytvořeného názvoslovného subsystému.

Prameny:

Není-li v textu uvedeno jinak, údaje o objevitelích asteroidů, autorech pojmenování či o motivacích pojmenování jsou čerpany z následujících textů (doplňných o korespondenci a konzultace s astronomy):

- Tichá, Jana: Česko a Slovensko na oblohe. In: Astronomická ročenka. Eduard Pittich (ed.). Slovenská ústředná hvězdáreň, Hurbanovo 1996, s. 234 - 244.

- Tichá, Jana: Česko & Slovensko na obloze III. aneb opět o planetkách. Rukopis příspěvku pro Astronomickou ročenku, SÚH, Hurbanovo 1999.

Poděkování:

Děkuji ředitelce Observatoře Klet' paní ing. Janě Tiché za mnoho cenných podnětů i za odbornou revizi konceptu tohoto příspěvku.

Děkuji rovněž panu dr. Josefu Bartoškovi z Hvězdárny a planetária v Hradci Králové za pomoc při obstarávání podkladů.

¹⁵ Rukopis příspěvku Jany Tiché: Česko + Slovensko na obloze III aneb opět o planetkách. Určeno pro Astronomickou ročenku 1999 (Slovenská ústředná hvězdáreň, Hurbanovo).

¹⁶ Stav k 18. červnu 1997. Bulletin 01/97, <http://www.ipex.cz/HaP/press001.html>.

Pojmenování planetek

(normálním písmem jsou uvedeny planetky objevené na observatoři v Kletci, kurzívou další zjištěné planetky, jež mají vazbu k českému prostředí. Podle možnosti zaznamenáváme i jejich objevitele, motivaci pojmenování a další zajímavé souvislosti)

pořad. číslo	předběž. označení	název	motivace	objevitel, autor názvu (popř. místo objevu)
Toponyma				
2199	1978LA	Klet'	první planetka objevená na zd. observatoři	A. Mrkos
3137	1982SM1	Horky	pozorovací místo A. Mrkose	A. Mrkos
2367	1981AK1	Praha		A. Mrkos
2524	1981QB1	Budovicium	Č. Budějovice, 2. nejstarší veř. hvězdárna	Z. Vávrová
2599	1980SO	Veselí	Veselí nad Lužnicí	Z. Vávrová
2613	1979QE	Plzeň		L. Brožek
2672	1979KC	Písek		J. Kvetoš
2747	1980DW	Český Krumlov		A. Mrkos
2889	1981WT1	Brno		A. Mrkos
2811	1980JA	Stěmchovi	rodná obec A. Mrkose	A. Mrkos
3735	1983XS	Třeboň		Z. Vávrová
4018	1980YM	Bratislava		A. Mrkos
4054	1983TL	Turnov		A. Mrkos
4249	1984SC2	Křemže		A. Mrkos
4287	1989RU2	Trisov		A. Mrkos
4277	1982AF	Holubov		A. Mrkos
4408	1988TH2	Zlatá Koruna		A. Mrkos
4610	1989FO	Kájov		A. Mrkos
6801	1995UM1	Stětkov	místo školní docházky Zdeňka Moravce	Z. Moravec
6802	1995UQ2	Černovice	místo školní docházky Miloše Tichého	M. Tichý
255		<i>Oppavia</i>	<i>podle svého rodiště</i>	<i>J. Palisa, Vídeň</i>
2080		<i>Jihlava</i>	<i>navrhl I. Bawersima z Bernu</i> <i>podle svého rodiště</i>	<i>P. Wild, Zimmerwald</i>
290		<i>Bruna</i>	<i>ném. Brno</i>	<i>J. Palisa</i>
1942		<i>Jablunka</i>	<i>místo prvních astr. pozorování L. Koh.</i>	<i>L. Kohoutek</i>
1963		<i>Bezovec</i>	<i>místo meteorických expedic</i>	<i>L. Kohoutek</i>
7204		<i>Ondřejov</i>	<i>první planetka objevená v onďřejovské hvězdárně</i>	<i>P. Pravec</i>
Choronyma				
2404	1980TE	Antarctica	kontinent	
2315	1980DZ	Czechoslovakia		Z. Vávrová
1807		<i>Slovakia</i>		<i>M. Antal, Skal. Pleso</i>
1901		<i>Moravia</i>		<i>L. Kohoutek, Hamburg</i>
257		<i>Silesia</i>		<i>J. Palisa, Vídeň</i>
371		<i>Bohemia</i>	<i>podle čes. rodáka H. Madera,</i> <i>kt. vypočítal dráhu</i>	<i>objevil</i> <i>pojmen. A. Charlois (Fr.) Nice</i> <i>A. Abetti (It.)</i>
Hydronyma				
2321	1980DB1	Lužnice		Z. Vávrová
2390	1980PA1	Nežárka		Z. Vávrová
2123		<i>Vltava</i>		<i>N.S. Černých, Krym</i>
2081		<i>Sázava</i>	<i>poj. navrhl I. Bawersima z Bernu</i>	<i>P. Wild, Zimmerwald</i>
Oronyma				
2403	1979SQ	Šumava		A. Mrkos
3168	1980XM	Lomnický štít	meteorol. a sluneční observatoř	A. Mrkos
7498	1996BF	Blaník		Z. Moravec
1989		<i>Tatry</i>		<i>A. Paroudek, Skal. Pleso</i> <i>+R. Podstanická</i>
2337		<i>Boubín</i>	<i>poj. navrhl I. Bawersima z Bernu</i>	<i>P. Wild, Zimmerwald</i>
2169		<i>Skalnáte Pleso</i>	<i>na počest hvězdárny Sk.P. a Bečváře</i>	<i>E.F. Helinová, Siding Spring</i> <i>+S.J. Bus</i>
Urbanonyma				
2288	1979UZ	Karolinum		L. Brožek
3386	1980FA	Klementinum		L. Brožek
4146	1982DD2	Rudolfinum		L. Brožek
3276	1982RZ1	Porta Coeli	Brána nebes, románský klášter u Tišnova	A. Mrkos
Antroponyma				
Přijímení				
věda				
2559	1981UH	Svoboda	Jindřich Svoboda, prof. astr. a geodézie ČVUT	A. Mrkos
2568	1980GH	Maksutov	D.D. Maksutov, ruský optik, objevitel meniskového opt. systému, i fotografický dalekohled užívaný na Kletci k objevování planetek	Z. Vávrová
2622	1981CM	Bolzano	Bernard Bolzano, matematik 19. stol.	L. Brožek
2661	1982FC1	Bydžovský	Bohumil Bydžovský, matematik 19. stol., rektor UK	Z. Vávrová
2781	1982QH	Kleczek	Josip Kleczek, čes. astronom	

2936	1979SF	Nechvile	Vincent Nechvile, prof. astronomie UK	A. Mrkos
2971	1980YL	Mohr	Josef Mikuláš Mohr, prof. astronomie UK	A. Mrkos
3003	1983YH	Konček	Mikuláš Konček, meteorolog	A. Mrkos
3017	1981UL	Petrovič	Štefan Petrovič, meteorolog	A. Mrkos
3069	1982UG2	Heyrovský	Jaroslav Heyrovský, nos. Nobelovy c. za polarogr.	Z. Vávrová
3141	1984RH	Buchar	Emil Buchar, astronom, geodet	A. Mrkos
3257	1982GG	Hanzlík	Stanislav Hanzlík, meteorolog	A. Mrkos
3278	1984BT	Běhounek	František Běhounek, polárník	A. Mrkos
3313	1980DG	Mendel	Johann Gregor Mendel, genetik, brněn. mnich	A. Mrkos
3419	1981JZ	Guth	Vladimír Guth, zakl. meteorické astronomie	L. Brožek
3423	1981CK	Slouka	Hubert Slouka, autor Pohledů do nebe	L. Brožek
3424	1982CD	Nušl	František Nušl, astronom a matematik	L. Brožek
3490	1984SV	Šolc	Ivan Šolc, optik	A. Mrkos
3603	1981RM	Gajdušek	Vilém Gajdušek, český optik + reflektor se zrcadlem z jeho dílny, užívaný na Kleti k pozorování komet a planetek	L. Brožek
3636	1982UJ2	Pajdušáková	Ludmila P., reditelka AÚ SAV, manželka A. Mrkose	A. Mrkos
3701	1985DW	Purkyně	Jan Evangelista Purkyně	A. Mrkos
3899	1982SN1	Wichterle	Otto Wichterle, obj. hydrofilních gelů	M. Mohrová
3978	1983VP1	Klepešta	Josef Klepešta, astrofotograf, zakl. ČAS	Z. Vávrová
4567	1982SO1	Bečvář	Antonín Bečvář, astronom, zakl. hv. Skalnaté Pleso	M. Mahrová
5031	1990FW1	Švejcár	Josef Švejcár, pediatr	Z. Vávrová
3791	1981WV1	Marci	Jan Marek Marci z Kronlandu, přírodovědec	A. Mrkos
3571	1982EJ	Milanstefánik	Milan Rastislav Štefánik	
3727	1981PQ	Maxhell	Maximilian Hell, slovenský astronom 18. stol.	A. Mrkos
3905	1984QO	Doppler	Christian Doppler	
6426	1995ED	Vanýsek	Vladimír Vanýsek, prof. astronomie UK	
7441	1995OZ	Láska	Václav Láska, astronom, geodet, geofyzik	J. Tichá, M. Tichý
7495	1995WS4	Feynman	Richard P. Feynman	
5221	1980FB	Fabribudweis	Fabri Budweis, jihočeský středověký učenec matematik	L. Brožek
6765	1982BQ2	Fibonacci	historik středověké astronomie	Brian Marsden, MPC
3827	1986VU	Zdeněkhořský	dánský astronom působící i v Žamberku	A. Mrkos
3979	1983VV1	Brorsen	August S., zakladatel astr. ústavu české části UK	A. Mrkos
6586	1984UK1	Seydler	František Link, český astronom a fyzik	J. Tichá, M. Šolc
3550	1981YS	Link	Ján Stöhl, slovenský astronom	A. Mrkos
3715	1980DS	Štohl	Mirek J. Plavec, český astronom na Ondřejově a v LA	J. Tichá, M. Tichý, Z. Moravec
6076	198OCR	Plavec	Vojtěch Jmík, matematik	L. Brožek
4023	1981UN	Jarník	Jozef Kvasnica, fyzik, prof. UK Praha	L. Brožek
4190	1980JH	Kvasnica	Jozef M. Petzval, optik	A. Mrkos
3716	1980TG	Petzval	František Josef G., astronom a technik	A. Mrkos
3887	1985QX	Gerstner	Ernst Mach, rakouský fyzik působící i v Praze	A. Mrkos
3949	1985UL	Mach	František Šorm, organický chemik	A. Mrkos
3993	1988VV5	Šorm	Aurel Svoboda, slov. technik působící v Curychu	A. Mrkos
3981	1984BL	Stodola	Jan Ondřejův Šindel, středověký astronom	A. Mrkos
3847	1982DY1	Šindel	Jiří Grygar, český astronom a popularizátor vědy	L. Kohoutek, Hamburg
3336		Grygar	Petr Pravec, astronom z Ondřejova	E. Helinová, Mt. Palomar
4790		Petrpravec	A. Mrkos, astronom působící na Kleti	L. Černychová, Krym
1832		Mrkos	L. Kohoutek, komediální astronom	K. Reinmuth, Heidelberg
1850		Kohoutek	spoluautor Katalogu planetárních mlhovin	E. Bowel, Anderson Mesa St
2900		Luboš Perek	Vilém von Biela, čes. astronom	C. U. Cesco + A.R. Clemola,
2281		Biela	Zdeněk Kopal, čes. astronom v USA a GB	El Leoncito, Argentina
2628		Kopal	Zdeněk Ceplecha, meteorický astronom podle čes. astronoma z amer. Jet Propulsion Lab	Harvard
2198		Ceplecha	amer. astronom Josef Veverka	K. Reinmuth, Heidelberg
1913		Sekanina	Jana Tichá, red. Observatoře Klef	E. Bowel, Anderson Mesa St
2710		Veverka		C. U. Cesco + A.R. Clemola,
5757		Tichá		El Leoncito, Argentina
2647	1980SP	Sova	literatura	Z. Vávrová
2706	1980VW	Borovský	Antonín Sova	Z. Vávrová
3096	1981QC1	Bezruč	Karel Havlíček Borovský	Z. Vávrová
3628	1979WD	Božněmcová	Petr Bezruč	Z. Vávrová
3879	1983QA	Machar	Božena Němcová, pojm. navrhl B.G.Marsden	Z. Vávrová
3980	1983XU	Hviezdoslav	Svatopluk Machar	Z. Vávrová
4112	1981ST	Hrabal	Pavol O. Hviezdoslav	A. Mrkos
4369	1982OR	Seifert	Bohumil Hrabal	M. Mahrová
4781	1980TP	Sládkovič	Jaroslav Seifert	L. Brožek
4124	1986SE	Hernot	Andrej Sládkovič, slov. básník	Z. Vávrová
6223	1980RD1	Dahl	James Herriot	
1875		Neruda	Roald Dahl	Gareth Williams, MPC
1931		Capek	Jan Neruda	L. Kohoutek
2418		Voskovec-Werich	Karel Capek	L. Kohoutek

2734		<i>Hášek</i>	<i>Jaroslav Hášek</i>		<i>N.S.Černých, Krym</i>
2345		<i>Fučík</i>	<i>Julius Fučík</i>		<i>+T.M.Smírnová</i> <i>N.S.Černých, Krym</i> <i>+T.M.Smírnová</i>
		<i>Franz Kafka</i>			<i>R. Kirk+D.Rudy, M.Palomar</i>
			hudba		
2523	1980PV	Ryba	Jakub Jan Ryba		Z. Vávrová
6583	1984DE	Destinn	Emá Destinová		A. Mrkos
5897	1984SZI	Novotná	Jarmila Novotná, zpěv. Metropolitní opery 1. pol 20.st.		A. Mrkos
3149	1981SH	Okudzhava			
3592	1980CT	Nedbal	Oskar Nedbal, skladatel a dirigent		Z. Vávrová
3834	1980JE	Zappafrank	Frank Zappa		
5203	1984SF1	Pavarotti			
3665	1979FE	Fitzgerald	Ella Fitzgerald		
734		<i>Bendl</i>	<i>Karel Bendl, čes. skladatel 19. stol.</i>		<i>J. Palisa, Videň</i>
2047		<i>Smetana</i>	<i>Bedřich Smetana</i>		<i>L. Kohoutek</i>
2055		<i>Dvořák</i>	<i>Antonín Dvořák</i>		<i>L. Kohoutek</i>
2073		<i>Janáček</i>	<i>Leoš Janáček</i>		<i>L. Kohoutek</i>
			sport		
3130	1981YO	Hillary	Edmund Percival Hillary, horolezec		
5910	1989WH4	Zátopek	Emil Zátopek	objevil	A. Mrkos
				zaměřili	J.Tichá, M. Tichý, Z. Moravec
				pojmenoval	Gareth V. Williams, MPC
			další osobnosti		
4317	1980DA1	Garibaldi	Giuseppe Garibaldi		
2544	1980PS	Gubarev	velitel Sojuzu 28.		Z. Vávrová
2552	1978SP	Remek	Vladimír Remek, 1. čs. kosmonaut		A. Mrkos
4318	1980DE1	Bařa	Tomáš Bařa		Z. Vávrová
7493	1995US2	Hirzo	středověký lokátor města 4. Budějovice		J. Tichá
3645	1981QZ	Fabini	Tatiana Fabini, šéfredaktorka slov. časop. Kozmos		A. Mrkos
6928	1994TM3	Lanna	Vojtěch L., podporovatel vědy a umění 1. pol 19. stol		M. Tichý
1840		<i>Hus</i>	<i>Mistr Jan Hus</i>		<i>L. Kohoutek</i>
1861		<i>Komenský</i>	<i>Jan Ámos Komenský</i>		<i>L. Kohoutek</i>
1995		<i>Hájek</i>	<i>Tadeáš Hájek z Hájku</i>		<i>L. Kohoutek</i>
1841		<i>Masaryk</i>	<i>Tomáš G. Masaryk</i>		<i>L. Kohoutek</i>
1834		<i>Palach</i>	<i>Jan Palach</i>		<i>L. Kohoutek</i>
			bez specifikace		
3732	1984SR1	Vávra	otec Zdenky Vávrové Antonín V.		
3515	1982UH2	Jindra	přítel Z. Vávrové		Z. Vávrová
5228	1986VT	Máca	přítel Z. Vávrové		Z. Vávrová
4552	1980JC	Nabelek	přítel A. Mrkose		A. Mrkos
2442	1980TO	Corbett			
2620	1980TN	Santana			
2766	1982FE1	Leuwenhoek			
3022	1980SH	Dobermann			
2325	1979SP	Chernykh			
3324	1983CW1	Avsyuk			
3326	1985FL	Agafonikov			
3334	1981YR	Somov			
3339	1978LB	Treshnikov			
3357	1984FT	Tolstikov			
3451	1984HA1	Mentor			
3479	1980TQ	Malaparte			
3629	1982WK	Lebedinskij			
3781	1986RG1	Dufek			
4114	1982QB1	Jasnorzewska			
4142	1981KE	Dersu-Uzala			
4170	1980PT	Semmelweis			
4921	1980SJ	Volonté			
4927	1982UP2	O'Connell			
5668	1984FU	Foucault			
5417	1981QT	Solovaya			
5891	1981SM	Gehrig			
6377	1987ML1	Cagney			
6546	1987DY4	Kaye			
6581	1981SO	Sobers			
6594	1987MM1	Tasman			
6758	1980GL	Jesseowens			
7359	1996BH	Messier			
3303		<i>Merta</i>	<i>dědeček L. Kohoutka</i>		<i>L. Kohoutek</i>

			Rodná jména	
3630	1984QN	Lubomír		A. Mrkos
3364	1984GF	Zdenka	Zdena Vávrová, astronomka z Kletí	A. Mrkos
3395	1985UN	Jitka	přítelkyně A. Mrkose	
3983	1984SX	Sakiko	S. Nakano, sestra japon. astronoma Syuichi Nakano	
1856		Růžena	Růžena Petrovičová, astronomka z Kletí	L. Černychová, Krym
1842		Hynek	otec objevitele	L. Kohoutek
1843		Jarmila	matka objevitele	L. Kohoutek
			Umělecká jména	
6433	1978WC	Enya	současná zpěvačka	
			Hypokoristika	
2821	1978SQ	Slávka	matka Z. Vávrové	Z. Vávrová
3492	1985DQ	Petra-Pepi	dcera M. Mahrové Petra + hypokoristikon (k 18. narozeninám)	
4554	1986UT	Fanyňka	přítelkyně A. Mrkose	A. Mrkos
1053		Tynka	první česká planetka (1925) pojmenována podle objevitelovy matky	E. Buchar Alžír. Bouzaréah
2375		Radek	Citrad Kohoutek, hudeb. skladatel, bratr objevitele	L. Kohoutek
7492		Kačenka	manželka astronoma Petra Pravce z Ondřejova	
			Pojmenování božstev	
2522	1980PP	Triglav		Z. Vávrová
2581	1980VX	Radekast		Z. Vávrová
4250	1984UG	Perun		
			dějiny, báje a pověsti	
3102	1981QA	Krok		L. Brožek
5275	1986UU	Zdislava	Zdislava z Lemberka	Z. Vávrová
5797	1980AA	Bivoj		
264		Libussa	kněžna Libuše, poj. na ptání Pavlíny Sařatikové	C.H.F.Peters, Clinton, USA
			Chrámatonyma	
2696	1980HB	Magion	první čs. družice	
4090	1986RH1	Říšehvězd	astronomický časopis	A. Mrkos
2304	1979KB	Slavia	fotbalový klub (+ slovanská říše)	A. Mrkos
2365	1980YQ	Interkosmos	vesmírný program	
5250	1984QF	Jas	Jihočeská astronomická společnost + subst. jas	M. Tichý
			Zoonyma	
2474	1979PB	Ruby	pes z klet'ské observatoře	Z. Vávrová
			Nespecifikováno	
5865	1984QQ	Qualytemocrina	přesmyčka názvu astron. časopisu ICQ	
6221	1980GO	Ducentesima	dvoustý potvrzený objev planety v Kletí	J. Tichá
7608	1995UO1	Telegramia	k 75. výročí prvního astron. telegramu (1922)	J. Tichá, Z. Moravec
4339	1985UK	Almamater	k 650. výročí založení UK Praha	

Vydavatelem je Astronomická společnost v Hradci Králové.

Zodpovědný redaktor: Jan Veselý, nezodpovědný redaktor: Josef Kujal, technický redaktor: Martin Cholasta. Vydáno dne 7.3.1998 na 85. setkání členů AS v HK. Adresa AS v HK: Josef Kujal, Národních Mučedníků 256, Hradec Králové 8, 500 08